

Ks. Stanisław Łach

YAHWEH MALAK W PSALMACH O KRÓLOWANIU BOGA

H. Gunkel¹ pośród hymnów Psałterza wyróżnił grupę sześciu pieśni wstąpienia Jahwe na tron i Jego królowania. Zaliczył do tej grupy Ps 93, 97 i 99, które zaczynają się od aklamacji *Jahveh mālak* i Ps 47 i 96, które posiadają tę aklamację w środku utworu (por. Ps 47, 8 i 96, 10) oraz Ps 98, gdzie wprawdzie nie ma tej formuły, ale jest za to mowa o okrzykach przed obliczem Jahwe króla (w. 8).

Gunkel za podstawę do przekładu tej aklamacji, iż Jahwe stał się królem, uważał paralelne okrzyki, znajdujące się w 2 Sm 15, 10; 1 Krl 1, 11 i 2 Krl 9, 13, gdzie jest mowa, że Absalom, Adoniasz czy Jehu stał się królem. Uczeń Gunkela — S. Mowinckel², doszukiwał się uzasadnienia takiego przekładu *Yahweh mālak* w analogicznych okrzykach w Mezopotamii (*Marduk masarru*, czy *Assur sar*, które miały oznaczać Marduk, czy Assur stał się królem) podczas dorocznej uroczystości akitu³. Ze względu na to, że paralelne teksty biblijne tłumaczenia *Yahweh mālak* nie są faktycznie tekstami paralelnymi, gdyż podmiotem ich jest człowiek a nie Jahwe, zaś paralelne teksty pozabiblijne są wypowiedzane o Marduku, czy Assurze podczas dorocznego święta akitu, jakiego nie zna Izrael⁴, dlatego oba te uzasadnienia należy uznać za nie przekonywające mimo, iż wciąż taką interpretacją⁵ ma wielu zwolenników. Wydaje się, że odpowiedzi na pytanie, jak trzeba przełożyć aklamację *Yahweh mālak*, należy doszukiwać się na dwóch drogach, a mianowicie najpierw na drodze metody synchronicznej, badając znaczenie rdzenia *mlk* w odniesieniu do Jahwe w Psalmach (1), a następnie badając znaczenie tego rdzenia metodą synchroniczną we wspomnianych 6 psalmach hymnicznych o królestwie Bożym (2).

¹ *Einleitung in die Psalmen*, Göttingen 1933, 1962², 94—116.

² *Psalmenstudien*, II, *Thronbesteigungsfest Jahwäs und der Ursprung der Eschatologie*, Kristania 1922 (przedruk 1961, 6 mieści się takie zdanie: „Die charakteristische Wendung ist Jahwä malak, die nicht Jahwä ist König, sondern ist (jetzt) König geworden, bedeutet“).

³ *Enuma elis* 4, 28, ANET 66 a; por. też teksty ugaryckie Anat-Baal, A 32.

⁴ Zob. St. Łach, *Współczesne opinie o powstaniu Psałterza i próba ich oceny*, Zeszyty Naukowe KUL 18 (1975) 70.

⁵ Zob. J. H. Ulrichsen, *JHWH malak, einige sprachliche Beobachtungen*, VT 27 (1977) 361—374.

1. Rdzeń *mlk* zachodzi we wszystkich semickich językach. Ma jednak ów rdzeń u Semitów różne znaczenie. Gdy bowiem u północno-zachodnich i południowych Semitów oznacza być królem czy królować, to w akadyjskim języku *maliku*, *malaku*, *malku* oznacza doradca, radzić czy rada, a na oznaczenie króla ów język używa wyrazu *sarru*⁶.

Pochodzący od rdzenia *mlk* rzeczownik *melek* zajmuje w swej częstotliwości trzecie miejsce w księgach ST po *bên* i *'elohim*, występując aż 2526 razy, zaś czasownik od rdzenia *mlk* w Qal zachodzi w Piśmie św. 297 razy, a 49 razy w formie Hifil⁷. Najczęściej rzeczownik, jak również obie formy zarówno rzeczownikowe jak i czasownikowe występują w połączeniu z ludźmi. Rzeczownik *melek* odnosi się do Jahwe 25 razy, z czego najwięcej razy zachodzi w Psalterzu; bo aż 17 razy, a tylko 8 razy w innych księgach biblijnych. Tylko 12 razy występuje w ST czasownik *malak* w odniesieniu do Jahwe, z czego 6 razy w Psalmach⁸.

Wydaje się, że poetyckie właściwości Psalterza mogą nam ułatwić ustalenie znaczenia rdzenia *mlk* nie tylko w postaci rzeczownikowej (a), ale i czasownikowej (b).

a) Rdzeń *mlk* w formie rzeczownika *melek* występuje w następujących Psalmach: Ps 5, 3; 10, 16; 24, 7—10; 29, 10; 44, 5; 47, 3; 7; 48, 3; 68, 25; 74, 12; 84, 4; 89, 19; 95, 3; 98, 6; 99, 4; 145, 1; 149, 2. Czym jest *melek* w odniesieniu do Jahwe, to nam okażą najpierw zachodzące synonimy tego określenia *melek*, potem jego przymiotniki, a wreszcie orzeczniki. Najpierw *melek* w odniesieniu do Jahwe jest równoznaczne z Bogiem psalmisty. W Ps 5, 3 Jahwe raz jest określony *malki*, a drugi raz *'elohäh*. Podobnie w palizmie synonimicznym występuje *melek* z *'elohim* w Ps 149, 2. W tym samym utworze jest inny znamieny synonim wyjaśniający określenie Jahwe przez *melek*, a jest nim określenie Jahwe *'oseh jišrā'el* (Ps 149, 2). Już te synonimy wykazują dostatecznie, że określenie Jahwe przez *melek* jest tylko określeniem analogicznym, posiadającym zupełnie inną treść, niż posiada określenie jakiegoś człowieka przez *melek*.

Jeszcze jaśniej tę analogiczność Jahwe-króla uwydatniają przymioty, jakimi psalmiści określają wyrażenie *melek*. Jest to najpierw król nie tylko Izraela, ale według Ps 47, 3 całej ziemi, Izrael jest jego ludem, z którym zawarł przymierze i którym się szczególnie opiekuje, zaś świat jest własnością Jahwe, gdyż go uczynił palcami rąk swoich

⁶ W. von Soden, *Akkadisches Handwörterbuch*, 1959, 593n. Por. G. Bergsträsser, *Einführung in die semitischen Sprachen*, 1928, 182.

⁷ J. Soggin, *mælaek, König*, art. ThHAT 1, 910.

⁸ Lb 23, 31 (E?), Pwt 33, 5 (E?); Iz 6, 5; 41, 21; 43, 15; 44, 6; Jr 8, 8, 19; Sof 3, 15.

Malak — poza Psalterzem występuje w Wj 15, 18; 1 Sm 8, 7; Iz 24, 23; 52, 7; Ez 20, 33; Mich 4, 7.

(Ps 95, 5). Jest to król wieczny, którego panowanie nigdy się nie skończy, co znów psalmiści raz określają dwoma wyrazami *'olm-owa'ad* (Ps 10, 16), tj. na wieki wieków, albo też samym wyrażeniem *'olam* poprzedzonym przymiakiem *l^e* (Ps 29, 12). Wyrażenie hebrajskie *'olām* oznacza trwałość nie dającą się ująć w liczbę. Podobne znaczenie wyrażenia hebrajskiego *qedem*⁹ zachodzące z przymiakiem *min* w Ps 74, 3, aby nim zaznaczyć, że Jahwe jest królem Izraela od bardzo dawnych czasów. Jest to paralelne określenie Jahwe do Pwt 33, 27. Jeśli tedy Jahwe jest *melek l^e olām wā'ad* (10, 16), czy *melek miq-qedem* (74, 12), to nie można aklamacji *Jahwe mālak* tłumaczyć, że Jahwe stał się królem, ale że jest królem. Na to samo wskazują i inne określenia przymiotnikowe dotyczące *Jahwe-melek*, jak *melek hakkābōd* (Ps 24, 10), czy *melek gādol* (Ps 47, 3; 95, 3), *melek rab* (Ps 48, 3), czy *oż* (Ps 99, 4). Różne ma znaczenie wyrażenie *kābōd* w księgach ST. W Ps 29, który jest powszechnie uważany za prerobiony utwór starokananejski, *kābōd* oznacza ważność Boga zwłaszcza w Jego działaniu w naturze¹⁰. W kulcie winno się takiemu królowi oddawać cześć (Ps 24, 10). Przymiotnik zaś *gadol*¹¹ podkreśla i uwydatnia wielkość Boga, wielkość Jego majestatu. Szczególnie często psalmiści posługują się tym przymiotnikiem mówiąc o Jahwe jako *melek*, jak w Ps 47, 3: *Gdyż Jahwe, Bóg najwyższy jest groźny. Jest wielkim królem całej ziemi.*

Tutaj określenie Jahwe wyrazami *wielkim królem całej ziemi*, jest równoznaczne, z *najwyższy jest groźny*. Nieco inny odcień znaczeniowy mają owe określenia w Ps 95, gdzie znów tak psalmista wielbi królewską godność Bożą: *Albowiem Bogiem wielkim jest Jahwe, I królem wielkim nad całą ziemią.*

Gdy przymiotnik *gādōl* uwydatnia wielkość Jahwe króla, to przymiotnik *rob*¹² usiłuje uwydatnić wielość, obfitość. Zachodzi to określenie przy *Jahwe melek* w Ps 48, 3, gdzie Syjon nazywane jest miastem króla licznego. Przez to określenie psalmista wzorem Iz 2, Inn nazywa nie tylko Syjon stolicą licznych narodów, ale i Jahwe królem licznych narodów. Trzeba tu jeszcze wspomnieć jedno określenie Jahwe króla, jako króla mocy (*oż*) w Ps 99, 4, co stoi w sprzeczności z przekładem *JHWH mālak*, iż Jahwe staje się królem. Również różne funkcje, jakie autor tego psalmu przypisuje *JHWH-melek* przemawiają za przekładem słowa *mālak* przez Jahwe jest królem, gdyż za funkcję *Jahwe-melek* uważa on, iż miłuje prawa i utwierdza sprawiedliwość.

⁹ E. Jenni, *olam, Ewigkeit*, ThHAT 2, 228—243; *qadaem, Vorzeit*, ThHAT 2, 587—588.

¹⁰ C. Westermann, *kbd, schwer sein*, ThHAT 1, 794—811.

¹¹ E. Chmura, *Jahwe Bóg Syjonu w Psalmach*, Lublin 1978 (maszynopis).

¹² Th. Hartman, *rob, viel*, ThHAT 2, 715—725.

Na takie znaczenie wskazuje zwrócenie uwagi na obowiązki, jakie lud Boży ma mieć wobec *JHWH-melek*. Najpierw był on przekonany, że go Jahwe-król może wysłuchać, gdy się doń zwraca w kornej modlitwie. W Ps 5, 2—3 tak woła do Boga: *Ustysz Jahwe, słowa moje. Przejmij się westchnieniem moim. Zważ na głos błagania mego, Królu mój i Boże mój, bo modłę się do Ciebie.*

Następnie Izrael winien ciągle wielbić Jahwe swego króla i cieszyć się Jego potęgą i mocą, która go wciąż wspiera, jak to uwydatnia autor Ps 149, 2: *Niech się weseli Izrael ze Stwórcy swego, Synowie Syjonu niech się radują ze swego króla.*

Radość ta winna się objawiać w okrzykach na cześć Jahwe-króla i w śpiewie specjalnych pieśni przy wtórze instrumentów, jak to znów wynika z Ps 47, 7: *Grajcie Bogu, grajcie.*

b) Rdzeń *mlk* w formie czasownikowej występuje w Psalmach tylko 6 razy, a to 5 razy w tzw. psalmach o królowaniu Jahwe i raz w Ps 146, 10 w samym zakończeniu tego psalmu, które streszcza wszystkie poprzednie uzasadnienia apelu do wielbienia Boga. *Jahwe króluje na wieki, Bóg twój Syjonie po wszystkie pokolenia.*

Przytoczony wiersz jest ważny z podwójnego względu, gdyż najpierw wyjaśnia nam znaczenie rdzenia *mlk*, gdy podmiotem tego rdzenia jest Jahwe, a ponadto wyjaśnia nam, jak żaden inny tekst, trwałość Bożej czynności określonej słowem wywodzącym się od rdzenia *mlk*. Najpierw czynność *JHWH*¹³ określona słowem *mlk* polega na tym, że jest On pomocą Izraela, w którym on tylko winien pokładać nadzieję. Poza Jahwe nie ma zbawienia dla Izraela, gdyż wszyscy inni, choćby najmożliwsi, są śmiertelni i wracają do ziemi, a tylko Jahwe jest nieśmiertelny i tylko On jest najmocniejszy, gdyż odeń pochodzi niebo i ziemia oraz morze i wszystko, co się w nich znajduje (w. 6 por. Wj 20, 11; Ps 69, 35; 96, 11). Ponadto Jahwe odmiennie od ludzkich protektorów dochowuje wierności, nie tylko narodowi izraelskiemu, ale i poszczególnemu Izraelicie (w. 6 c).

Po tym ogólnym wyjaśnieniu znaczenia hebrajskiego terminu *mlk* następuje w w. w. 7—9 szczegółowe jego wyjaśnienie. Jahwe najpierw wymierza sprawiedliwość ucisnionym, broniąc ich przed uciskiem możnych. Tu sprawiedliwość jest synonimem wierności (por. Ps 25, 9; 33, 4; 119, 30. 138. 160). Dalszym objawem wierności jest karmienie głodnych (w. 7 por. Ps 107, 8), wyzwalamie więźniów, pomoc świadczona niewidomym (w. 8 por. Iz 35, 5; 42, 7; 61, 1), podtrzymywanie zgnębionych (w. 8b por. Ps 145, 14), opieka nad obcymi przybyszami, sierotami i wdowami (w. 9 por. Ps 94, 6), czyli nad ludźmi, którzy najbardziej są narażeni na krzywdzenie ich ze strony grzeszników. Słowem Jahwe miłuje wszystkich potrzebujących, a gubi tylko grzeszników (por. 8 c i 9 c). Wszystkie te zbawcze czyny Boże, łączy autor Ps 146, 10 w zdaniu, że *JHWH jmlōk* króluje na Syjonie. Za-

¹³ U. Bergmann, E. Jenni, *zr, helfen*, ThHAT 2, 256—258.

kres tedy słowa *mlk* jest tak wielki, jak wielkie jest wszelkie zbawcze działanie Boga.

To ciągle trwające Boże działanie zawarte w słowie *mlk*, którego podmiotem jest JHWH, mieści się w 5 innych psalmach, choć ta trwałość nie jest tu tak wyraźnie zawarta. I tak w Ps 47, 9 idea ta jest wyrażona przez wyjaśnienie *mālak*, którego podmiotem jest 'elohim. Obejmuje ono *gojim*, czyli jest tak trwałe, jak długo żyć będą narody. Tu jedyny raz słowo *malak* poprzedza wyraz 'elohim i 'al *gojim*, gdyż psalmista chce ów wyraz szczególnie zaakcentować.

Nieco inaczej jakość i trwałość słowa *malak* wyjaśnia autor Ps 93, 1, gdzie słowo to wyjaśnia dwoma wyrażeniami, iż dostojność wdział na siebie. To przywdzianie dostojności jest tak dawne, jak dawne jest Boże działanie, w którym się ukazała Boża dostojność. Działanie Boże określone słowem *mālak* jako radosną wieść winien głosić Izrael wszystkim narodom (Ps 96, 10). To Boże *mlk* jest źródłem radości całej ziemi (Ps 97, 1), szczególnie radości dla sprawiedliwych, a przerażenia dla grzeszników (Ps 99, 1).

A zatem przy pomocy metody synchronicznej skonstatowaliśmy, że rdzeń *mlk* zarówno w formie rzeczownikowej, jak i czasownikowej, obejmuje zbawcze działanie Boga i to zbawczą działalność trwałą. Znaczenie tedy aklamacji JHWH *malak* nie oznacza, że Jahwe stał się królem, ale Jahwe jest królem, jak był królem w przeszłości i jak będzie w przyszłości.

2. Na takie znaczenie aklamacji JHWH *malak* wskazuje posłuszenie się metodą diachroniczną, polegającą na zanalizowaniu znaczenia tej aklamacji w świetle kontekstu poszczególnych psalmów, w których ta aklamacja zachodzi. Uczynimy to w ten sposób, że najpierw (a) omówimy trzy psalmy, w których ta aklamacja rozpoczyna hymn na cześć Jahwe (93, 97 i 99), potem (b) dwa inne psalmy, które posiadają tę aklamację w swoim środku (47 i 96), a w końcu (c) Ps 98, który zamiast omawianej aklamacji JHWH *malak* ma określenie Jahwe nazwą *melek*.

a) Najpierw kolejno omówimy znaczenie formy JHWH *malak* w Ps 93, 97, 99.

1-o. Ps 93 należy do pierwszych psalmów w Psalterzu, który zaczyna się od formuły JHWH *malak*. Nie ma najmniejszej wątpliwości, że kontekst tej formuły domaga się, aby ją przełożyć, iż Jahwe jest królem. Po wyjaśnieniu bowiem treści wyrażenia czasownikowego *malak*, iż polega ona na obleczeniu się przez Jahwe w dostojność i moc (w. l. b. c.), w. 2 znów wraca do idei mieszczącej się w rdzeniu *mlk*, zastępując to wyrażenie abstrakcyjne konkretnym obrazem, jakim jest królewski tron Jahwe. O tym to tronie takie słowa wypowiedzi autor Ps 93. *Utwardzony jest tron Twój od dawna*, tj. od chwili, gdy Jahwe umocnił świat. Jahwe tedy jest królem świata tak dawno, jak świat przezeń został utworzony. Toteż psalmista pełen

uwielbienia po tym stwierdzeniu dawności tronu Jahwe woła do Jahwe: *Tys jest od wieczności*. Następne wiersze tego psalmu znów wielbią trwałość tronu Jahwe w przyszłości. Dla wyrażenia tej myśli autor mówi o licznych rzekach (w. 3) i o licznych wodach (w. 4), będących synonimami oceanu podziemnego, który chce na próżno zachwiać tronem Jahwe, bo *nad szum wód i nad potężne fale morskie potężniejszy (addir) jest Jahwe na wysokości (bammarom)*. Wyraz *'addir* oznacza potężny z odcieniem znaczeniowym wspaniałości i służy na oznaczenie Boga poza Ps 93, 4, także i w Ps 78, 5, czy imienia Bożego (Ps 8, 2. 10), zaś wyrażenie *mārom* oznacza wyniesienie np. ziemi (Sdz 5, 18), później wysokość jako mieszkanie Boga (Iz 33, 5; 57, 15; Jr 25, 30; Mich 6, 6; Ps 18, 17; 71, 19; 93, 4; 144, 7; 148, 1). Boży tedy tron nie tylko w przeszłości był nienaruszony, ale i w przyszłości nic nie zdoła zachwiać mieszkaniem Boga.

2-o. Drugim psalmem, który rozpoczyna wielbienie Boga od formuły *JHWH malak* jest Ps 97. Jest kwestią sporną, czy Ps 97 jest utworem jednolitym¹⁴ czy złożonym¹⁵. Nie ulega jednak wątpliwości, że kontynuację wstępnej formuły *JHWH malak* stanowią dalsze słowa: *niech raduje się ziemia i niech się radują liczne, raczej wszystkie wyspy*. Ta powszechna radość jest konsekwencją tego, że Jahwe jest już królem i będzie zawsze królem. Jeszcze wyraźniej tę trwałość królowania Jahwe uwydatniają dalsze słowa omawianego utworu. Zaznaczają one, że Jahwe otacza obłok i ciemność. Obłok i ciemność to dwa wyrażenia, które w Piśmie św. oznaczają epifanię Bożą w Jego działalności (Pwt 4, 11; 5, 22; Ez 34, 12; Jl 2, 2; Sof 1, 15; Job 38, 9). Drugi stych tego wiersza wyjaśnia, że ta działalność Boża ma charakter soteriologiczny, bo sprawiedliwość i prawo są umocnieniem raczej niż podstawą tronu Jahwe, czyli królowania Bożego. Jak w świecie Bóg zawsze okazuje Swoją sprawiedliwość i prawo, tak zawsze jest i będzie królem. Trwałość królowania Jahwe podkreślają następne wiersze Ps 97, czy to te, które jak w w. 3—5 mówią o tym, że Jahwe jako ogień pożera swoich nieprzyjaciół, czy też i te, które jak w w. 5—7 wspominają, że chwałę Jahwe uznają nie tylko czciciele innych bóstw, ale nawet i sami bożkowie opuszczeni przez swych czcicieli. Uczy tu autor Ps 97, że Jahwe wciąż króluje i to tak, że jedynie coś należy nie tylko ciągle, ale i wyłączone królowanie i to nad całym światem. Syjon, jak to wynika z następnych wierszy tego utworu, jako stolica Jahwe cieszy się z tego uznawania za króla Jahwe przez inne narody, cieszy się za Jego pełną łaskawości rządy (w. 9) i za Jego dobroć dla sprawiedliwych (w w. 10—11). Takiemu pojmowaniu znaczenia formuły *JHWH malak*, jako królowaniu Jahwe zawsze i wszędzie, odpowiada konkluzja Ps 97, która

¹⁴ E. Lipiński, *La royauté de Yahwe dans la poésie et le culte de l'Ancien Testament*, Brussel 1965, 184nn.

¹⁵ H. Schmidt, *Die Psalmen*, Tübingen 1934, 279.

wzywa do radości wszystkich sprawiedliwych i do wielbienia imienia Jahwe.

3-o. Trzecim wreszcie psalmem zaczynającym się od formuły *JHWH malak* jest Ps 99. Znaczenie tej formuły tłumaczy autor tego utworu przez identyfikowanie jej pod innym aspektem ujmowanej świętości Jahwe. Wydaje się, że słusznie A. Weiser¹⁶ na podstawie trzy razy występującego określenia Jahwe jako *qādos* (w w. 3. 5. 9), wyróżnia w tym utworze trzy strofy (1—3; 4—5; 6—9). Jeśli tak, to w pierwszej strofie wielbiłby psalmista *JHWH malak* za Jego transcendencję, gdyż takie ma tu znaczenie wyrażenie *qādos*. Wskazuje na to kontekst poprzedzający to określenie Jahwe, a kontekst następujący po formule *JHWH malak*. Przed *Jahwe malak*, który siedzi na cherubach, drżeć muszą wszystkie narody ziemi i chwiać się musi przed Nim ziemia (w w. 2—3 a). Tego to Jahwe, królującego ze swego sanktuarium, określa psalmista szeregiem określników, iż jest wielki (por. 48, 2; 76, 2; 95, 4; 145, 3) oraz wyniesiony ponad wszystkie narody¹⁷.

Cechy te są powodem, że narody winny być uległe Jahwe. W drugiej strofie psalmista wielbi Jahwe za to, że moc Jahwe króla objawia się w tym, że miłuje prawo, jest tym, który ustanawia to, co jest słuszne (*mesarim*) i że swe prawo wykonuje głównie w Izraelu I podsumowuje znów te przymioty Jahwe psalmista stwierdzeniem, że jest On święty i wszyscy winni Go wielbić. Wreszcie w trzeciej strofie jest przedstawiony inny aspekt świętości Jahwe. Wzywali Go w nieszczęściach narodu jego reprezentanci Mojżesz, Aaron i Samuel, wołali doń i wysłuchiwał. Jahwe przemawiał do nich i pouczał przez nich swój lud, a gdy ten zgrzeszył, to oni wstawiali się za nim i Jahwe ich nie karał, bo jest Bogiem, który przebacza choć karze ich występki. Tu znów rządy Jahwe objawiają się w łaskawości dla swego narodu, któremu był zawsze gotów przebaczyć jego winy. A zatem *JHWH malak* w świetle Ps 99, to Jego władza nad całym światem, Jego sprawiedliwe rządy ludźmi, a zwłaszcza Izraelem.

b) Po omówieniu znaczenia formuły *JHWH malak* w trzech psalmach, w których występuje jako formuła wprowadzająca, należy teraz przypatrzeć się znaczeniu tej formuły w hymnach, gdzie jak w Ps 47 i 96 występuje w środku utworu.

1-o. Najpierw, analizując Ps 47 trzeba zaznaczyć, że formuła ta przybrała tu takie brzmienie: *malak*, *'elohim*, *'al gojim* (por. 9). Nie jest to ważne, że miejsce imienia Bożego *JHWH* zajęło określenie ogólne bóstwa *'elohim*, gdyż określenia bóstwa w Psalmach były

¹⁶ *Die Psalmen*, Göttingen, 1966⁷, 439.

¹⁷ Zamiast narody 3 rkp hebrajskie mają wyrażenie *'elohim*, tj. bogowie. Również za taką lekcję mają niektóre rękopisy LXX, np. kodeks B i niektóre rkp recenzji lucjańskich. Ukazuje się w tej lekcji próba harmonizacji Ps 9, 2 z Ps 95, 3; 46, 4 i 47, 9.

zmieniane przez redaktorów różnych kolekcji psalmów, ale ważniejsza jest druga rozbieżność, że dyskutowane znaczenie czasownika *malak* w przeciwieństwie do zwyczajnej formuły *JHWH malak* poprzedza określenie Boga, a nie następuje po nim. Ale i ta rozbieżność nie wpływa zasadniczo na sens tego czasownika — przynajmniej w Ps 47, gdyż w drugim stychu paralelnym *'elōhim* poprzedza orzeczenie *jōseb 'al kissē 'qādos*¹⁸, stanowiące synonim do *malak*. Wydaje się, że autor Ps 47 przez wysunięcie słowa *malak* przed *'elōhim* chciał jedynie podsumować już poprzednio występujące aż trzy razy określenie Boga rzeczownikiem *melek*, które oznacza ideę pełnienia roli króla bez uwzględniania jakiegokolwiek aspektu czasowego. Po raz pierwszy psalmista określił Boga królem i to wielkim całej ziemi w w. 3, gdzie owe określenie jest równoznaczne z najwyższym Bogiem godnym czci¹⁹. Po raz drugi Bóg jest określony królem naszym w drugiej zachęcie Jego czcicieli do śpiewania Mu hymnów w w. 7, gdzie znów zachodziło to określenie w paralelizmie synonimicznym z *'elōhim*. Wreszcie po raz trzeci zachodzi wyraz *melek* w w. 8, uzasadniającym śpiewanie Bogu pieśni tym, że to król całej ziemi. Po tych trzech określeniach Boga jako *melek*, zachodzący po raz czwarty rdzeń *mlk* w formie czasownikowej *malak*, musi mieć takie samo znaczenie, jak trzy poprzednie sformułowania rdzenia *mlk* w formie rzeczownikowej, a mianowicie, że Bóg jest królem i będzie zawsze królem.

2-o. Drugim utworem, w którym formuła *JHWH malak* występuje pośrodku jego wierszy jest Ps 96. Ma ów utwór nieco odmienną strukturę hymniczną, niż pozostałe hymny o królowaniu Jahwe. Posiada dwa wprowadzenia hymniczne wzywające do wychwalania imienia Jahwe²⁰ (w w. 1—3; 7—9) i dwa uzasadnienia (w. w. 4—6; 10—13). Omawiana formuła rozpoczyna uzasadnienie drugiego wezwania do wielbienia Jahwe, które brzmi następująco: *Głóście wśród narodów: YHWH malak. On utwierdził świat, że się nie zachwieje, sędzi narody według słuszności. Z przytoczonego tutaj w. 10 wynika, że psalmista wzywa czcicieli Boga, aby rozpowiadali między narodami, że ich Bóg króluje, względnie jest królem, gdyż tego dowodzi to, że świat się nie chwieje. On ponadto wykonuje sąd nad narodami, wymierzając im to, na co sobie zasłużyły swoim postępowaniem. ST*

¹⁸ Punktatorzy masoreccy dając wzorem 1 Sm 4, 4 i 2 Sm 6, 2 oraz 2 Krl 19, 13 punktację *joseb hakkerubim* myśleli o wiecznym tronie i o wiecznym królowaniu. Por. S. Łach, *Królestwo Boże w Psalmach*, w pracy zbiorowej pod red. S. Łach — M. Filipiak, *Królestwo Boże w Piśmie św.*, Lublin 1976, 103.

¹⁹ W. Kowalski, *Jahwe — 'el nora w Psalmach*, Lublin 1978 (rozprawa doktorska), maszynopis.

²⁰ A. Eckmann, *Znaczenie wyrażenia sem JHWH w Psalmach*, Lublin 1978 (rozprawa doktorska), maszynopis i por. A. Miller, *debar YHWH w Psalmach*, Lublin 1978 (rozprawa doktorska), maszynopis.

a zwłaszcza psalmy często wspominają o tym, że Bóg sądzi (Rdz 30, 6; Pwt 32, 36; Ps 54, 3; 135,14) i to sądzi ze słusnością (por. Ps 9, 9; 17,2 itd. Zob. też Ps 58,2; 75, 3; 98, 9). Jak Bóg wciąż ziemię umacnia, by się nie chwiała i wciąż wymierza to, co słuszne narodom, tak też Jahwe wciąż króluje oraz wciąż królować będzie. Nie można tedy formuły w Ps 96,10 *JHWH malak* przekładać, że Jahwe stanie się królem, ale jedynie, że Jahwe jest królem, względnie że Jahwe króluje.

c) Pomijając inne argumenty, za taką interpretacją tej formuły, wynikające z dalszego kontekstu Ps 96²¹, należy jeszcze krótko wspomnieć Ps 98, który jest bardzo podobny do Ps 96 i być może, iż oba pochodzą z tego samego źródła (autora), a przynajmniej z tego samego czasu, względnie któryś z nich jest przeróbką innego z nich. W krótkim wprowadzeniu (w. 1 a) autor Ps 98 wzywa czcicieli Jahwe do śpiewania pieśni nowej, której domagają się nowe czasy (por. Iz 52, 10), czasy uwolnienia z niewoli babilońskiej, kiedy to zajaśnieje w nowym blasku chwała Jahwe, która ukaże się w wybawieniu Izraela²². To wybawienie objawi światu różne Boże atrybuty, jak Jego *sedagah*²³ (por. w. 2), *hesed*²⁴ (por. w. 3) oraz *'emunah*²⁵ (również w. 3). Wszystkie te Boże atrybuty sprawią, że wszystkie krańce ziemi ujrzą wybawienie dokonane przez Boga Izraela (w. 3 b). Po tej zapowiedzi rychłego wybawienia idą długie wezwania (w. w. 4—8) do wielbienia Jahwe-Wybawcę i do grania przed obliczem Jahwe-króla (w. 6). Tu wyraz *melek* oznacza stałe a nie jakieś przejściowe określenie Jahwe, jak stałym przymiotem są inne wspomniane Boże określenia. Nie oznacza ów wyraz, że Jahwe dopiero stanie się królem, ale że Jahwe jest królem.

Choć Jahwe jest królem, to jednak z dalszych wierszy Ps 98 można wywnioskować, że Jego królestwa godność objawi się w przyszłości, gdy przyjdzie na sąd narodów (por. w. 9). Wyraźnie autor Ps 98, 9 po wezwaniu martwej przyrody (rzeki i góry) do wielbienia Jahwe, jako uzasadnienie dodaje: *bo idzie*. Tym przyjściem to Boża epifania, jaką było powtórzenie wśród znaków dziwnych i Exodusu narodu wybranego, tylko już nie z Egiptu ale z Babilonu, a w dal-

²¹ Chodzi o egzegezę w. w. 7—9, czyli tych, które następują po w. 7, gdzie jest mowa o graniu przed obliczem króla-Jahwe. Mieści się w nich, jak i w PS 98 uzasadnienie oddawania czci Jahwe-królowi. Podkreśla szczególnie ujawnienie się w przyszłości królewskiej godności Boga i co za tym idzie szczególne natężenie w oddawaniu czci Jahwe-Królowi przez ludzi. Por. S. Ł a c h, op. cit., 99.

²² Por. mój art. *Bóg w Psalmach*, RBL 4 (1978) 178—184.

²³ A. Z. Kończak, *Sedaqah w Psalmach*, Lublin 1978 (rozprawa doktorska), maszynopis.

²⁴ Józef Ł a c h, *Hesed (im) a hasid (im) w Psalmach*, Kraków 1977 (rozprawa doktorska), maszynopis.

²⁵ A. Tronina, *Jahwe 'el 'emet*, Lublin 1978 (praca doktorska), maszynopis.

szej perspektywie to przyjdzie Boga na świat w Jezusie Chrystusie, kiedy to zostały zapoczątkowane *nowe niebiosa i nowe ziemie* (Iz 65, 17; por 2 P 3, 13; Ap 21, 1). W tym znaczeniu o *JHWH malak* można powiedzieć, ta formuła oznacza nie tylko, że Jahwe jest królem, ale że dopiero w przyszłości ujawni w pełni Swoje królestwo, kiedy Bóg, nasz Ojciec wysłucha naszej prośby, jaką doń zanoszą chrześcijanie w imieniu swoim i całej ludzkości: *Ojcze... nasz, który jesteś w niebie... przyjdź królestwo Twoje* (por. Mt 6, 12 nn).

W zakończeniu na postawione pytanie, jakie jest znaczenie formuły *JHWH malak* w sześciu hymnach o królowaniu Jahwe, należy stwierdzić:

1-o. Rdzeń *mlk* zarówno w formie rzeczownikowej jak i czasownikowej ma, we wszystkich psalmach posiadających ów rdzeń, oznaczać Jahwe jako zbawcę wszystkich ludzi, a zwłaszcza Izraela i jego poszczególnych członków. Zbawienia dokonywał On w przeszłości, dokonuje w teraźniejszości i dokonywać będzie w przyszłości.

2-o. Na takie znaczenie rdzenia wskazała również analiza egzytyczna poszczególnych hymnów o królowaniu Jahwe.

Lublin — Kraków

KS. STANISŁAW ŁACH

Ks. Feliks Gryglewicz

ROZWOJ TEOLOGII LISTU ŚW. JUDY I DRUGIEGO LISTU ŚW. PIOTRA

List św. Judy i Drugi list św. Piotra zajmują się tymi samymi problemami: błędnowiercami i paruzją¹, mają one nie tylko wspólną tematykę, ale też pierwszy z nich z niewielkimi zmianami został powtórzony w drugim. To skłoniło nas do opracowania razem tych problemów, które w obydwóch listach doszły do głosu². Niewiele te listy mogły poświęcić miejsca problemom teologicznym, więcej

¹ M. Meinertz, *Theologie des Neuen Testaments*, Bonn 1950, t. I, s. 245—247; t. II, s. 262—266; F. Gryglewicz, *Listy katolickie*, Poznań 1959, 259—496; S. Zedda, *Il messaggio spirituale di S. Pietro*, Roma 1962; J. Klinger, *Drugi List św. Piotra*, Znak 28 (1976) 1522—1539 (= St. Vladimir *Theological Quarterly* 17 (1973) 152—169); T. Fornberg, *An Early Church in a Pluralistic Society. A Study of II Peter*, Lund 1977; J. Chmiel, *Listy katolickie*, w: *Wstęp do NT* (w druku).

² Odsyłacze podające same tylko cyfry odnoszą się do Drugiego listu św. Piotra.